

Spinoza - ook tafels hebben een ziel

In de zeventiende eeuw kwam de filosoof René Descartes met de beroemde stelling dat alles in de wereld tot twee substanties teruggeleid kan worden: lichaam of geest. Baruch de Spinoza voerde hiertegen aan dat er maar één substantie is: God. En God is de oorsprong van alles:

Spinoza's positie staat bekend als 'substantie-monisme', volgens welk alle dingen aspecten zijn van een enkel ding, in tegenstelling tot 'substantie-dualisme', volgens welk er twee soorten dingen in het heelal zijn, in de regel 'materie' en 'geest' genaamd.

Ten grondslag aan onze ervaring ligt dus de substantie. Maar volgens Spinoza kan deze ook worden gekend door zijn verschillende attributen. Het zijn er oneindig veel, maar Spinoza zegt dat we er maar twee kunnen kennen – namelijk het attribuut uitgebreidheid (lichamelijkheid) en het attribuut denken (geestelijkheid).

Om deze reden staat Spinoza ook als een 'attribuut-dualist' bekend, en hij beweert dat deze twee attributen niet door elkaar kunnen worden verklaard en dat ze daarom in iedere volledige uitleg van de wereld moeten worden opgenomen. Wat de substantie zelf betreft, Spinoza zegt dat we deze 'God' of 'natuur' mogen noemen (*Deus sive natura*): dat zelfverklarende ding dat, in menselijke vorm, zichzelf vanuit de attributen lichaam en geest kan bezien.

Op het niveau van de individuele dingen, waaronder de mens, is Spinoza's attribuut-dualisme deels bedoeld om een verklaring te geven voor de interactie tussen lichaam en geest. De dingen die we als individuele lichamen of geesten ervaren, zijn in feite modificaties van de ene substantie, gezien vanuit een van de attributen. Iedere modificatie is zowel een fysiek ding (voor zover het gezien wordt vanuit het attribuut van de uitgebreidheid) als een mentaal ding (voor zover het gezien wordt vanuit het attribuut van het denken). Een menselijke geest is een modificatie van de substantie gezien vanuit het attribuut van het denken, en de hersenen van een mens zijn dezelfde modificatie van de substantie gezien vanuit het attribuut van de uitgebreidheid. Op deze manier omzeilt Spinoza iedere vraag naar de interactie tussen lichaam en geest: er is geen interactie: slechts een een-op-een- correspondentie.

Hierdoor ziet Spinoza zich ook gedwongen om de opvatting te verdedigen dat niet alleen mensen zowel lichamen als geesten zijn, maar alle andere dingen ook. Tafels, stenen,

bomen, al deze dingen zijn modificaties van de ene substantie onder de attributen denken en uitgebreidheid. Het zijn dus allemaal fysieke en mentale dingen, hoewel hun mentale hoedanigheid erg eenvoudig is. Voor veel mensen is dit deel van Spinoza's theorie erg moeilijk te begrijpen en te accepteren.

Dit is een fragment uit het Grote Filosofieboek

Bron: <https://www.filosofie.nl/nl/artikel/48213/spinoza-ook-tafels-hebben-een-ziel.html>

Pogen te blijven bestaan: de aard van elk beestje.

Wij zijn eindige modi, uitdrukking van en indirect veroorzaakt door God. De conatus: het streven naar zelfbehoud is onze essentie. Deze conatus heeft vele namen: streven, kracht, pogen, inspanning, drift, nopen... 'iets noopt in mij'. Maar al dat streven is niet gericht op een extern doel, een doel buiten het streven zelf. Er is geen doel, plan of bestemming. De mens vormt ook geen aparte klasse of zelfstandige staat binnen de natuur. Mensen zijn modi tussen andere modi. En dat betekent dat een mens als modus onderhevig is aan een krachtenspel, een machtsstrijd. In alles wat is werkt de conatus noodzakelijk in de richting van behoud, voortbestaan en expansie. Onvermijdelijk ondergaat elke modus dus invloeden van buitenaf: de aandoeningen.

Deze aandoeningen kunnen negatieve, neutrale of positieve gevolgen hebben voor onze conatus. Dat uit zich in zintuiglijk gevoel van lust of onlust. De mens wil dat verklaren, door deze gevoelens te koppelen aan oorzaken. De geest drukt ook de conatus uit op zijn manier: willen begrijpen.

Bron: Naar aanleiding van hoofdstuk 2, *Spinoza* – Mirjam van Rijen

Je kunt niet voor jezelf kiezen

Gisteravond was ik in gesprek met een jonge, in Spinoza geïnteresseerde vriend die zei 'Ik kies tegenwoordig voor mezelf'. Tja, volgens Spinoza kan dat niet: er is geen zelf, er is geen (vrije) keuze en je bent volledig afhankelijk van de 'hoogste macht' ... door Klaas Meijer

door Klaas E. Meijer

Gisteravond was ik in gesprek met een jonge, in Spinoza geïnteresseerde vriend die zei 'Ik kies tegenwoordig voor mezelf'. Tja, volgens Spinoza kan dat niet: er is geen zelf, er is geen (vrije) keuze en je bent volledig afhankelijk van de 'hoogste macht'.

De mythe van het zelf

Er is volgens Spinoza niet een 'zelf', een zelfstandig bestaand ego, dat voor de mens de maat der dingen is. In stelling 10 van deel twee van de Ethica vat hij dat in de vertaling van Willem Meijer als volgt samen: 'Een zelfstandig bestaan is niet het werkelijke wezen van de mens.' De mens, inclusief zijn gedrag en elke gedachte, is dus niet iets dat op zichzelf staat, maar een wetmatig noodzakelijke modus: een bestaanswijze van de eeuwige, oneindige, almachtige natuur die Spinoza God noemt.

Wij, ons gedrag, onze gedachten zijn onderdeel van de natuur en een noodzakelijk resultaat van de natuurwetmatigheden, net als een vallende steen. Wat wij ons 'zelf' noemen is niets anders dan een tijdelijke combinatie van de stromen des levens die in hun ontmoeting ons lichaam vormen, een amalgaam van miljoenen jaren evolutie, van wat generaties voor ons en om ons heen door werken en denken voortbrachten. Dat alles werkt en denkt in ons. Het gebeurt niet door mij, maar door mij. 'Jezelf' is dus een samenvloeien van vele anderen in jou.

Je kunt niet vrij kiezen

Het met ons is, zoals David Hume zei, net als met een kompasnaald die als hij zou kunnen denken, dacht dat hij uit vrije wil naar het noorden wijst. Wij gedragen ons eenvoudig zoals we doen omdat het onze natuur is om 'naar het noorden te wijzen'. Als we de mythe van het 'zelf' vergeten, kunnen we kijken achter de bedoeling van 'voor jezelf kiezen', namelijk voor je eigen belang opkomen. Maar dat is volgens Spinoza geen kwestie van kiezen, dat is 'conatus', de allesoverheersende drang tot zelfbehoud, drift.

Je kunt dus niet anders dan onweerstaanbaar getrokken worden door je eigen belang. Als wij in die drift belemmerd worden dan zeggen wij dat we wat anders willen. Maar dat is geen vrije wil: wij worden overeenkomstig de natuurwetten gewoon sterker door iets anders getrokken waaraan wij niet anders dan gehoorzamen kunnen.

Zo ook met dat 'ik kies voor mezelf'. Dan bedoel je eigenlijk: 'In mijn onweerstaanbare drang om mijn eigenbelang te dienen trek ik nu de conclusie dat de negatieve gevolgen van niet met anderen rekening te houden minder zwaar wegen dan er wel aandacht aan te besteden.' Daarmee is meteen duidelijk wat Spinoza met

de 'wil' bedoelde: dat is niets anders dan het verstand, een afwegen welke van de verschillende handelings-mogelijkheden het meest 'waar' is, in overeenstemming met de werkelijkheid, met je 'conatus'. Dat betekent onvrij kiezen, afwegen wat het meest in je eigen belang, je eigen onontkoombare natuur is. Dat is volgens Spinoza lang niet altijd een bewust afwegen, want het hele lichaam denkt. Overigens is dat onvrije kiezen lastig genoeg. *'Wahl macht Qual'* zeggen de Duitsers.

De enkeling is een drenkeling

Dat willen, kiezen, of verstandelijk afwegen, zegt Spinoza, kun je op een verstandige manier doen ('volgens de rede') of op een onverstandige manier ('volgens de verbeelding en je hartstochten'). In de 'Politieke Verhandeling', de 'Tractatus Politicus' werkt hij dat verder uit. 'Voor jezelf kiezen' in de betekenis van kiezen voor de (eigen) enkeling (anderen laten barsten) is volgens Spinoza leven volgens de verbeelding, je directe impulsen volgen, in plaats van leven volgens wat de rede voorschrijft als je welbegrepen eigenbelang, want de enkeling is een drenkeling.

Alleen is de mens overgeleverd aan de omringende natuur, waarvan elk organisme uit is op de eigen conatus, de eigen drang tot voortbestaan, waarbij de medemens het slimst en dus het meest gevaarlijk is: 'aangezien een mens in zijn eentje tevergeefs zal proberen zich tegen allen te weren (...) [en omdat] de mensen zich zonder wederzijdse hulp nauwelijks in leven kunnen houden en hun geest kunnen ontwikkelen (heeft de mens geen bestaansrecht) tenzij waar mensen gemeenschappelijke rechten hebben, waar zij tezamen het land dat zij kunnen bewonen en bebouwen voor zich opeisen en waar zij zich kunnen beschermen, alle geweld kunnen weerstaan en op basis van de aan allen gemeenschappelijke opvattingen kunnen leven.'

Kiezen voor 'jezelf' als enkeling is dus kiezen voor non-existentie, maar kiezen voor jezelf in de zin van kiezen voor je eigen belang is dus kiezen voor samenwerking met anderen: naastenliefde als hoogste vorm van eigenbelang. Anders gezegd, je bent wat je voor anderen bent, want anders ben je niets. Als je voor anderen wat betekent hebben die anderen belang bij jou en zullen zij wat voor jou willen (moeten) betekenen, wat onontbeerlijk is voor jouw bestaan. Al is het maar dat jij brood bij de bakker koopt, waardoor jij eten hebt en de bakker geld waarmee die zich weer de voorwaarden van het eigen bestaan kan verschaffen.

Klaas E. Meijer